

Quesnay.

Oeuvres économiques et philosophiques de F. Quesnay, fondateur du système physiocratique. Accompagnées des éloges et d'autres travaux biographiques sur Quesnay par différents auteurs. Publiées avec une introduction et des notes par Auguste Oncken, professeur d'économie politique à l'université de Berne. Francfort s. M., Joseph Baer & Cie. 1888. (XXVII + 814 S.) (20 M.)

I Indledningen til denne fortjenstfulde Udgave af Quesnays økonomiske og filosofiske Skrifter bemærker Prof. Oncken bl. a.:

»I sit berømte Værk »L'ancien régime et la révolution«, hvis Hovedidé som bekendt bestaar i Paavisningen af, at man bør lære at kende den store franske Revolution ikke blot i og for sig men ogsaa gennem de forudgaaende Tidens Historie, — bemærker Tocqueville, at hin store historiske Begivenheds sande Karakter bedst kan ses i Fysiokraternes Skrifter. Alle de Institutioner, som Revolutionen uigenkaldelig skulde feje bort, har været særlig Genstand for deres Angreb, og omvendt har alle de Institutioner, der kan betragtes som Revolutionens egenlige Værk, været bebudede og varmt forfægtede af dem . . . Selv om«, bemærker Oncken, »man erkender, at disse Bemærkninger Rigtighed er omtvistelig, er det dog sikkert, at man, naar man vil forstaa hin mægtige Begivenhed, ikke bør forsømme at granske det omhandlede økonomiske Partis

Værker.« Prof. Oncken mener derfor, at en ny Udgave af alle de økonomiske og filosofiske Skrifter, der havde Grundlæggeren af den fysiokratiske Skole til Forfatter, maatte indrømmes at være betimelig i det Øjeblik — Bogen udkom sidst i 1888 —, da man stod i Begreb med at fejre Hundredaarsfesten for den store Revolution.

Men ogsaa andre Grunde end almindelige historiske, — ogsaa specielt national-økonomiske Grunde gør en Udgave af de fysiokratiske Hovedskrifter betimelig i vor Tid. Netop i vore Dage turde det være i høj Grad ønskeligt, om man vilde gøre sig bekendt med, hvad Fysiokratismen i Virkeligheden gik ud paa, — og dette faar man bedre at vide af de fysiokratiske Bannerføreres egne Skrifter end af Andenhaands-Redegørelser, der ofte er noget forvrængede. Prof. Oncken fortjener derfor Tak, fordi han forelægger Læseverdenen endel af de fysiokratiske Grundskrifter i en omhyggelig Udgave.

Fysiokraterne var de første, der gav Nationaløkonomien en virkelig videnskabelig Behandling, og deres Betydning for den nationaløkonomiske Theoris Udvikling lader sig ikke bestride. Men ogsaa paa den praktiske økonomiske Politik's Omraade har de haft en Betydning, der ikke bør undervurderes.

I vore Dage har et mægtigt Parti — det agrariske — søgt at slaa Kapital af fysiokratiske Sætninger. Imod de paagældende Sætningers Rigtighed kan der vel gøres Indvendinger, — men man maa i alt Fald indrømme Fysiokraterne, at de fra deres Synspunkt ræsonnerede rigtigt. Men hvad gør de moderne Agrarer? De smykker sig med fysiokratiske Fjer, opererer med nogle fysiokratiske Sætninger — og uddrager meningsløse Konklusioner af dem. Fysiokraterne betragtede de agerdyrkende Klasser som Befolkningens eneste egenligt »produktive«, og de moderne Agrarer gør det samme; — men Fysiokraterne uddrog den logisk set rigtige Konklusion, at Samfundsudgifterne maatte udredes af det af Agerdyrkerne producerede »Nettoudbytte«, — medens de moderne Agrarer komme til det selvmod-

sigende Resultat: at forlange Understøttelse hos de — »sterile« Klasser! De Herrer Nutids-Agrarer betragter Agerbrugerne som Nationens Noblesse, men de véd intet om, at Adel forpligter; de kender intet til Pligter; de opløfter Raab om Lettelse af deres Byrder, Raab om Hjælp og Understøttelse, snart under denne, snart under hin Form, og de Forholdsregler, de anraaber Statsmagten om at gribe til, staar i den grelleste Strid med deres foregivne fysiokratiske Udgangspunkt.

Det Misbrug, der i vor Tid fra en vis Side drives med fysiokratiske Sætninger, skyldes vel for nogen Del snild Beregning; for en anden Del skyldes det ogsaa virkelig Mangel paa Kendskab til Fysiokratismens sande Indhold. At Kendskabet hertil er saa ringe, skyldes, efter Onckens Mening, for en stor Del den unøjagtige Omtale, Adam Smith helligede sine fysiokratiske Læreres Theorier, — uagtet Ad. Smith netop i højere Grad end nogen anden Nationaløkonom stod i Gæld til Fysiokraterne.

I sin Indledning søger Oncken at godtgøre, hvor unøjagtig, ja ligefrem villedende Smiths Omtale af Fysiokraterne var. Uden her at ville inklade os paa et Referat af Onckens herhenhørende Udvikling, indskrænker vi os til den Bemærkning, at det forekommer os, at Oncken lægger noget mere end nødvendigt i Adam Smiths Udsættelser paa Fysiokraterne. Hans Anklage mod Smith for ligefrem Uærlighed gaar vist noget for vidt. Men han har Ret i, den berømte skotske Nationaløkonom, der i højere Grad end nogen anden har paavirket vort Aarhundreders Forskere, bærer sin Del af Skylden for senere Misopfattelser af Fysiokraterne.

Onckens Udgave af Quesnays økonomiske og filosofiske Skrifter udmærker sig ved Fuldstændighed og Nøjagtighed. Noget biografisk Udkast har Oncken ikke villet inklade sig paa; derimod har han forud for selve Quesnays Skrifter i sin Udgave indført forskellige biografiske Skildringer, forfattede af Quesnays Samtidige. Saavel til disse Skildringer som til de quesnayske Skrifter har Oncken føjet en Mængde

særdeles værdifulde Noter, der vidner om deres Forfatters Lærdom; hans Kendskab til den fysiokratiske Literatur og til alle de Forhold, der vedrører Bogens Genstand, er overraskende udstrakt. Bogen slutter med en Fortegnelse over alle Quesnays Skrifter og Afhandlinger. Denne Fortegnelse godtgør, at den gængse, saa ofte udtalte Formening, at »Quesnay kun har skrevet lidt«, ikke ganske holder Stik.

»Den 20. December 1774, medens et nyt Regimente lod føde begejstrede Forhaabninger, fem Maaneder efter Turgots Tiltrædelse til Ministeriet, — havde en talrig Skare af Sørgeklædte forsamlet sig i en Sal i et Hotel i Rue Vaugirard. I Salens Ende havde man opstillet en stor Sokkel med en Marmorbuste, og medens hele Forsamlingen med Sorg og Ærbødighed skuede henimod denne Buste, holdt Husets Herre en ganske ejendommelig Tale«*). Den sørgeklædte Skare var Quesnays Disciple; Husets Herre var Marquis'en af Mirabeau, og den Tale, »Menneskenes Ven« holdt, holdt han i Anledning af Quesnays fire Dage tidligere, d. 16. December 1774, indtraadte Død.

Mirabeaus »éloge funèbre« er det første af de i det foreliggende Bind optagne Værker. Talen indeholder ikke meget faktisk Stof; ejheller giver den nogen virkelig Vurdering eller blot Karakterisering af Quesnays Virksomhed; — men en »Lovtale« er den unægtelig, og en Lovtale i latterligt opstyltede Udtryk: Quesnays stilles højere end alle Fortidens Vismænd, højere end alle Datids og Fortids fortjente Mænd. Den Slags lyriske Udbrud kunde gaa den Gang, — skønt selv den Gang knap nok uden at vække Modsigelse.

Af faktiske Oplysninger findes der, som sagt, kun

---

*) Loménie: Les Mirabeau. Nouvelles études sur la société française du XVIIIe siècle, I, 335.

meget faa i Mirabeaus Tale. Den vigtigste vedrører en Sag, der ellers er forbleven uomtalt, og som den fysiokratiske Literatur med Flid synes at være gaat af Vejen for: Tronskiftet i Maj 1774 bragte, som bekendt, Turgot til Regeringen, og var for saa vidt en Sejr for Fysiokratismen, — men for Fysiokraternes Høvding var det skæbnesvangert: det medførte Quesnays Afskedigelse som Læge ved Hoffet. Af Mirabeaus Ord ses det tydeligt, at den Unaade, Quesnay faldt i, følte haardt af ham, og muligvis har den bidraget til at fremskynde hans nogle Maaneder senere indtrufne Død. Om den egenlige Grund til Afskedigelsen, er det derimod ikke muligt at sige noget bestemt. Mirabeaus Hentydninger til en hæslig »Intrige«, Quesnay var Offer for, er for utydelige.

De tre følgende »éloges« — henholdsvis af Grand-Jean de Fouchy, Grev d'Albon og Romance Marquis af Mesmon har ingen Lighed med Mirabeaus: deres Forff. tillader sig lejlighedsvis at dadle, søger — fra forskellige Synspunkter — at give en Vurdering af Quesnay og meddeler biografiske Oplysninger om ham. Rigtignok bestaar der adskillige Uoverensstemmelser imellem dem, — ikke blot med Hensyn til Synsmaaden, men ogsaa med Hensyn til det rent faktiske.

Fouchy, der holdt sin Sorgetale i l'Academie des sciences, berører kun ganske flygtigt Quesnays økonomiske Skrifter: det er saa godt som udelukkende dennes Virksomhed som Læge, der interesserer ham. Som bekendt naaede Quesnay frem til at blive Læge ved Ludvig XV.s Hof. Som ligeledes bekendt satte Kongen megen Pris paa ham og kaldte ham »son penseur«: han adlede ham og gav ham til Vaaben tre »fleurs de pensée« med Mottoet: »Propter cogitationem mentis«. Men det synes at bero paa en Misforstaaelse, naar man almindelig har antaget, at Kongen hædrede Quesnay med det anførte Tilnavn, formedelst dennes økonomiske eller filosofiske Arbejder: i alt Fald havde Quesnay erhvervet sit Adelskab og sit Vaaben nogle Aar, inden hans første økonomiske Arbejde saa Lyset. Det var

hans Virksomhed som Læge, der havde bragt ham i Yndest ved Hoffet; — en ganske særlig Fortjeneste indlagde han sig i 1752 ved at frelse Dauphin'ens Liv.

Fouchy berører ogsaa kort de matematiske Arbejder, Quesnay indlod sig paa paa sine gamle Dage. Forskellige Arbejder havde ladet Quesnay føle Savnet af matematiske Kundskaber, »og — bemærker Fouchy — da han kun kendte Vanskelighederne for at overvinde dem, troede han at kunne overvinde disse ved at kaste sig over det matematiske Studium; men han glemte sin Alder; hans Organers Kraft svarede ikke mere til hans Sjæls Virksomhed, og hans Hovede var ikke mere, saaledes som tidligere, i Stand til at magte et langt og nøjsommeligt Arbejde i abstrakte Sager; han for vild og troede at have løst det famøse Problem om Cirkelns Kvadratur. Hans Venner gjorde, hvad de kunde, for at bringe ham fra at offentliggøre denne formentlige Opdagelse; — han var ubøjelig og lod den trykke. Vi kan ikke undlade at tilstaa, at det var en Fejl, og hvorfor skulde vi ikke tilstaa det? Vor Lovtale skal ikke være en Panegyrik.« I 1773 tryktes den omtalte Afhandling, ganske vist anonymt; — dens Forfatter, født 1694, var altsaa den Gang, Aaret for sin Død, 79 Aar gammel. Om denne Afhandling, der meget smertede Forfatterens Venner, var det, at Turgot udbød: »C'est bien là le scandale des scandales; c'est le soleil qui s'encroûte«. — Oncken, der har læst den omspurgte Afhandling, bemærker dog, at han ikke deri har fundet noget Tegn paa Aandsvækkelse. Han finder det tværtimod ganske forklarligt, at Quesnay, der i sit »Tableau économique« havde troet at finde de Vises Sten for det sociale Liv, kunde, — naar han tog fat paa Geometrien —, mene at være Mand for at løse et Spørgsmaal som det om Cirkelns Kvadratur.

Grev d'Albon har, som Medredaktør af »Nouvelles éphémérides économiques«, i hvilket fysiokratiske Tidsskrift hans »éloge historique« optoges (1775), ganske naturligt særligt dvælet ved Quesnays økonomiske Forfattervirksomhed. Og Marquis Romance de Mesmon, hvis i 1775 anonymt

udgivne »éloge« er den udførligste, men mindst kendte af alle fire Mindetaler, har stillet sig paa et mere almindeligt Standpunkt, udsmykkende sin Skildring med lærde, filosofiske Betragtninger.

De tre sidstnævnte Biografer har vedrørende Quesnays Barndom nogle Oplysninger, af hvilke vi her skal nævne en enkelt. Man faar at vide, at Quesnays Forældre ikke i nogen synderlig Grad bekymrede sig om Barnets boglige Oplæring; — Drengen fik saa temmeligt Lov til at skotte sig selv: han var elleve Aar gammel, inden han havde lært at læse: han var, bemærker Grev d'Albon, »et af Exemplerne paa den af Jean Jaques Rousseau senere hævdede Fordel ved at lade Legemet styrkes, inden Forstanden trættes. Under en meget virksom Moders Øje fulgte han Arbejderne i Marken. Dér begyndte han at studere den velgørende Naturs Virksomhed; dér lærte han at kende Naturens rige Produktivitet. Dér fødtes hos ham den afgjorte Forkærlighed for Agerbruget, som han stedse bevarede. Det er sandsynligvis dette Studium, denne fremherskende Kærlighed til Landlivet, som førte ham til hans Politiks første Grundsatninger og til hans Paavisning af at Agerbruget er Rigdommens eneste Kilde, at Agerbrugets Fremskridt er den eneste Grundvold for Rigernes Velstand og for alle andre menneskelige Arbejders Held. Hvis Quesnay var bleven opdraget i en By, — vilde vi maaske ikke have haft nogen Quesnay.«

Det er karakteristisk for alle de i det foregaaende nævnte Venner, at de enten helt undgaar at nævne Mme de Pompadours Navn, eller i alt Fald med øjensynlig Flid søger at slippe for en nøjere Omtale af Quesnays Forhold til Ludvig XV.s berømte Maitresse. Alligevel var dette Forhold af en saadan Natur, at der maa tages Hensyn til det, naar man vil forstaa Quesnays Stilling ved Hoffet. Oncken har imidlertid i sin Bog, efter de ovennævnte »Éloges«, indført nogle Brudstykker af Mme de Haussets og af Marmontels Memoirer, og af dem faar man god Oplysning om det nævnte Forhold. Inden vi ser lidt paa disse

Memoirer, skal vi med et Par Ord omtale, hvorledes Quesnay kom i Forbindelse med Hoffet.

Som ungt Menneske havde Quesnay valgt at gaa den medicinske Vej, — imod hans Forældres, særligt Moderens Ønske; Moderen vilde have, at han skulde blive ved Landvæsenet. Den Vej, han valgte, var ingenlunde tornefri, og hans Biografer har forskellige ejendommelige Anekdoter at fortælle om de Genvordigheder, han modte. Han overvandt dem imidlertid og forstod snart at hendrage Opmærksomheden paa sig, baade ved sin Virksomhed som praktisk Læge og ved theoretiske Arbejder; — navnlig en Afhandling om Aareladning, rettet imod Dr. Silva, et af Datidens første Navne i den medicinske Verden, gjorde ham bekendt. Nu blev han søgt af Rigets Stormænd, og de bragte ham atter i Forbindelse med Hoffet. Hos Hertugen af Villeroi blev han Læge, — og denne Stilling førte ham snart et stort Skridt videre. Lord Crawford, der har besørget den første Udgave af *Mme du Haussets Memoirer*, bemærker bl. a. i en Note til dem: ». . . Tilfældet havde ladet Hertugen af Villeroi blive bekendt med Quesnay; han fulgte ham til Paris, i Egenskab af Kirurg. En Dag, da Grevinde d'Estrades, dengang *Mme de Pompadours Favorite* og Grev d'Argensons *Veninde*, pludselig var bleven syg, tilbød Hertugen af Villeroi, der var hos hende, hende sin Kirurgs Hjælp; — Quesnay holdt nede i Hertugens Vogn. Quesnay saa strax, at Grevinden led af Epilepsi, og at hun i dette Øjeblik havde et Anfald; han indsaa tillige Vigtigheden af at skjule en saa forfærdelig Sygdom, og idet han beroligede Hertugen, forordnede han nogle beroligende Midler, og sagde, at det var et Nerveanfald. Han insisterede paa Nødvendigheden af, at den Syge fik Ro, lod alle de Tilstedeværende gaa ud af Værelset, og blev alene hos den Syge, for at de andre ikke skulde bemærke de epileptiske Symptomer. Da Grevinden var kommen til sig selv, forstod hun, at Quesnay var en forstandig og diskret Mand. Hun skønnede derpaa og talte om hans Dygtighed til *Mme de Pompadour*. . . *Mme de Pompadour* antog ham

som sin Læge [1749], gav ham Bolig hos sig paa Slottet i Versailles*), og skaffede ham Stillingen som Læge hos Kongen.«

Af Mme du Haussets Memoirer fremgaar det, at Quesnay var Mme de Pompadour meget hengiven; — det synes endog, at det var ham, som ved en bestemt Lejlighed, da den mægtige Maitresse stod for Fald, fik hende genindsat i Kongens Gunst. Dette Hengivenhedsforhold har, som ovenfor bemærket, hans Venner ment at burde lade forblive i Skyggen. Forøvrigt synes han ikke at have misbrugt sin Stilling hos Maitressen. Alt, hvad der anføres om ham, taler i høj Grad til Gunst for hans Karakter. Han var en brav Mand og udmærkede sig ved Takt og Diskretion. Mme du Hausset, der som »femme de chambre« hos Mme de Pompadour, havde rig Lejlighed til at lære ham at kende, siger om ham, at han var den bedste Mand, man kunde tænke sig; han interesserede sig for Landvæsen, talte gerne derom, — og indlod sig aldrig paa at intrigere: »han beskæftigede sig ved Hoffet langt mere med Spørgsmaal om den bedste Maade at dyrke Jorden paa — end med det, som foregik ved Hoffet.« En Dag havde Marqui'en af Mirabeau ladet nogle stærke Ord falde om Frankrigs daarlige Forfatning. M. de la Rivière havde svaret, at Landet kun kunde bringes paa Fode igen ved — »en stor indre Omvæltning; men ve dem, som da vil være der! det franske Folk vil ikke lægge Fingrene imellem!« »Disse Ord,« skriver Mme du Hausset, »fik mig til at skælve, og jeg skyndte mig med at gaa min Vej. M. de Marigni [Mme de Pompadours Broder] gjorde det samme, uden dog at synes afficeret af, hvad man havde sagt. »De

*) Det synes ikke, at Quesnay havde sin Familie hos sig, paa Slottet i Versailles. Hverken Mme du Haussets eller Marmontels Memoirer indeholder noget, der kunde tyde paa, at Quesnay har ført et Familieliv, saalænge han levede hos Mme de Pompadour. Han havde imidlertid været gift og efterlod sig Børn, der ogsaa lejlighedsvis omtales hos de ovennævnte Forfattere.

horte, hvad man sagde, »bemærkede han til mig: »men vær ikke bange: intet af hvad der siges hos Doktoren [Scenen foregik hos Quesnay] kommer videre; det er skikkelige Folk, skønt lidt fantastiske; de forstaa ikke at stoppe, men de er, tror jeg, paa den rigtige Vej. Ulykken er, at de skyder for vidt.«

Hos Marmontel finder man en Karakteristik, der ganske stemmer med Mme du Haussets. Marmontel tilstaar ærligt, at han egentlig ikke interesserede sig for Quesnay og dennes literære Arbejder, men at han søgte at gøre sig gode Venner med ham, — for at skaffe sig en Anbefaling til Mme de Pompadour. Quesnay boede, fortæller Marmontel, »bien à l'etroit« i Mesaninetagen hos Mme de Pompadour. »Fra Morgen til Aften beskæftigede han sig udelukkende med National- og Landøkonomi. Han troede at have reduceret det nationaløkonomiske System til Beregninger og Grundsætninger af en uimodstaaelig Klarhed, og da han stiftede en Skole, vilde han gerne gøre sig den Ulejlighed at forklare mig sin ny Lære for at skaffe sig en Discipel og Proselyt i mig. Jeg, der tænkte paa i ham at skaffe mig en Mægler hos Mme de Pompadour, anstrengte min Hjerne for at forstaa disse Sandheder, som han sagde mig var indlysende, — og jeg saa kun Løshed og Dunkelhed i dem. At bilde ham ind, at jeg forstod, hvad jeg ikke forstod, var mere, end jeg formaaede; — men jeg hørte paa ham med taalmodig Lærvillighed, og jeg lod ham bevare Haabet om, at det endelig engang vilde lykkes ham at oplyse mig og indpode mig sin Lære. Mere behøvedes ikke for at sikre mig hans Velvilje. Desuden maatte jeg bifalde et Arbejde, som jeg virkelig fandt agtverdigt; thi det gik ud paa at fremme Agerbruget i et Land, hvor det var altfor forsømt.« Marmontel fortæller ogsaa nogle Anekdoter, der viser, at Quesnay forblev uberrørt af den forpestede Luft, der omgav det franske Hof. Han holdt sig fjernt fra alle Intriger, og var fast besluttet paa at tjene sin Velgørerinde, selv om Modgangen ogsaa engang skulde ramme hende. Fortællingen om en meget

delikat Affære, som Quesnay var Vidne til, slutter Marmontel med disse Ord: »Medens Stormene opstod og atter fortrak nedenunder Quesnays Mesanin, sad han og kradsede sine økonomiske Sætninger og Beregninger op, ligesaa rolig og ligesaa ligegyldig for disse Bevægelser ved Hoffet, som om han havde været hundrede Mile borte derfra. Nedenunder talte man om Fred og om Krige, om Valg af Generaler, om Ministres Afskedigelse, — og vi, i Entresol'en, vi talte om Agerbruget, vi beregnede »le produit net«, eller undertiden spiste vi fornøjeligt til Middag sammen med Diderot, d'Alembert, Duclos, Helvetius, Turgot, Buffon, — og Mme de Pompadour, der ikke kunde faa denne Forsamling af Filosofer til at gaa ned i hendes Salon, kom selv for at besøge dem ved Bordet og tale med dem.«

Af de Smaatræk, som Mme du Hausset anfører for at skildre Quesnays Retskaffenhed, skal her et enkelt eksempelvis gengives:

»Der var to Personer, der nød stor Tillid hos Mme de Pompadour: Poiitiløjtnanten og Postintendanten; men denne sidste var bleven mindre nødvendig, efter at Kongen havde overdraget Posthemmeligheden -- d. v. s. Uddragene af de Breve, man aabnede — til Hr. de Choiseul. Jeg har hørt sige, at Hr. de Choiseul misbrugte sin Stilling og fortalte sine Venner de pikante Historier, de Kærligheds-Intriger, som de Breve, der blev brudt, ofte indeholdt noget om. Methoden var, efter hvad jeg har hørt, meget simpel. Sex, syv Assistenten paa Postgaarden udsøgte de Breve, som det var dem paalagt at aabne, og tog et Aftryk af Seglet. Derpaa smeltede man Lakket paa Brevet uden at skade dette; man aabnede det, gjorde Uddrag af det, og forseglede det igen ved Hjælp af Aftrykket. Saaledes har jeg hørt Tingen fortælle. Postintendanten bragte om Søndagen Uddragene til Kongen. Man saa ham komme og gaa som Ministrene. Doktor Quesnay er ofte i min Nærværelse bleven rasende over dette infame Ministerium, som han kaldte det, — i en saadan Grad, at Fraaden stod ham i Munden. »Jeg vilde ikke hellere spise til Middag sammen

med Postintendanten end med Bødlen«, sagde Doktoren. Man maa indromme, at det var ejendommeligt at høre saadanne Ord hos Kongens Maitresse; og det gik tyve Aar, uden at man talte derom. »Det var Retskaffenheden, der talte med Heftighed«, sagde Hr. de Marigny; »ikke den onde Vilje, der kom til Udbrud.«

De i det foregaaende nævnte biografiske Aktstykker fylder c. 140 Sider af det foreliggende Binds c. 800 Sider. Derefter følger Quesnays økonomiske Værker — c. 570 Sider —, og saa de filosofiske, c. 80 Sider. Forud for de økonomiske Værker har Udgiveren fundet det praktisk at optrykke første Del af den »Notice abrégée des différents écrits modernes qui ont concouru en France à former la science de l'économie politique«, som Du Pont de Nemours offentliggjorde i otte Numre af Aargangen 1769 af Tidsskriftet »Ephémérides du citoyen«, hvoraf han var Redaktør. Den fuldstændige »Notice« har Oncken ikke kunnet optrykke: den vilde for sig alene fylde et Bind. Det vilde heller ikke være nødvendigt ved denne Lejlighed at gøre det; — hvad Oncken har meddelt deraf, er tilstrækkeligt som orienterende Indledning til Quesnays Værker.

Blandt de andre Fysiokrater end Quesnay selv, man af det foreliggende Bind kan faa forskellige Oplysninger om, vil vi her nævne Marqui'en af Mirabeau.

I sin ovennævnte Sorgetale siger Mirabeau, at han altid med Stolthed vil kalde sig Quesnays »ældste Søn«, — »le fils aîné de sa doctrine«: Quesnay havde betrot ham sine Opdagelser, havde fulgt ham med Øjet og støttet ham med Haanden . . ., havde endelig overdraget ham »d'annoncer aux humains la méthode infaillible et calculée d'être heureux et justes, et la loi suprême de l'ordre naturel«. Denne »Søn«, der med saa stor Ærefrygt saa op til sin »Fader«, havde Quesnay fundet i 1757, kort efter at han

han ofrede ham en Art Tilbedelse, der uden Afbrydelse holdt sig til hans Dod.«

Og Du Pont de Nemours bemærker: »Denne berømte Mand, der hidtil havde været Genstand for alle andres For-gudelse, blev Elev, afsvor højt og haardnakket sin Vild-farelse, helligede hele sin Tid og sit Arbejde, helligede sin Berømmelse til Udbredelsen af den af Quesnay opdagede Videnskab.« Og han gjorde det strax i de Fortsættelser af »l'Ami des hommes«, der i flere Udgaver udkom i Aarene 1758 og 1759. Endnu mere Opsigt gjorde dog hans i 1760 udgivne »Théorie de l'impôt«, af hvilket Værk Du Pont de Nemours i 1769 kendte ikke mindre end atten Udgaver. Formaålet var at bevise, at alle Skatter, hvorledes de end maatte være, til syvende og sidst maa falde tilbage paa Jordejerne, at de bestaaende Skatter for en stor Del var slette, at de til Fordel baade for Statskassen og for Na-tionen kunde afløses af den fysiokratiske eneste Jordskat, og at det var paatrængende nødvendigt at gøre det.

»Men«, bemærker Du Pont de Nemours, »aaabenbart var det uforsigtigt paa den Tid at udbrede disse Sandheder, der er saa vigtige at kende for Fædrelandets Vel, og med hvilke nutildags ingen er ukendt. De paadrog Mirabeau en Unaade . . . om hvilken Mindet lader Pennen falde ud af min Haand.« Den uforsigtige Forfatter blev fængslet, dog kun i fem Dage (19.—24. Decbr.) og derefter forvist fra Paris, dog kun i to Maaneder, og ikke længere end til sit Landsted i Nærheden af Paris. Men Quesnay og Fysiokraterne folte Slaget haardt; de lammedes i Øjeblikket næsten fuldstændigt, og der hengik over to Aar, inden de atter ret vovede at tage fat. Og hvad Tabet af to Aar i dette Tilfælde betød, har Du Pont de Nemours udmalet med de stærkeste Farver. Oncken forklarer det enorme Indtryk, som dette Uheld gjorde paa Fysiokraterne, ved at henvise til Sandsynligheden af, at Mirabeaus »Théorie de l'impôt« havde noget mere at betyde end en almindelig finansvidens-kabelig Undersøgelse: Skriftet har sandsynligvis skullet bane Vejen for Fysiokraterne til — Ministertaburetterne;

det har rimeligvis skullet agere Ministerprogram, — paa samme Maade som en af Quesnay to Aar tidligere udarbejdet Memoire.

Om denne Affaire skriver Mme du Hausset i sine Memoirer :

»En Dag traf jeg Quesnay ude af sig selv. »Mirabeau«, sagde han, »er kommen paa Vincennes paa Grund af sin Bog om Skatten. Det er Generalforpagterne, som har angivet ham og ladet ham arrestere. Hans Hustru bør idag søge Mme de Pompadour og kaste sig for hendes Fødder.« Kort efter gik jeg ind til Madame [de Pompadour] for at hjælpe hende med Toilettet; Doktoren kom der ogsaa. Madame sagde til ham: »De maa være bedrøvet over Deres Ven Mirabeaus Unaade og det gør ogsaa mig ondt, thi jeg holder af hans Broder.« Quesnay svarede: »Jeg er langt fra at tiltro ham slette Hensigter; han elsker Kongen og Folket.« »Ja«, svarede hun, »hans »Ami des hommes« gør ham megen Ære.« I dette Øjeblik traadte Politiløjtnanten ind i Værelset og Madame sagde til ham: »Har De læst Mirabeaus Bog?« »Ja, men det er ikke mig, som har angivet ham.« »Hvad mener De om den?« »Jeg tror, at han havde kunnet sige en stor Del af, hvad han siger i mere moderate Udtryk. Der er bl. a. to Sætninger i Begyndelsen: »*Deres Majestæt har omtrent tyve Millioner Mennesker; Deres Majestæt kan kun for Betaling faa Tjeneste af dem, og der er ingen Penge til at betale deres Tjeneste.*« »Hvad behager! staar der det, Doktor?« sagde Madame. »Ja, det er de første Linjer, og jeg indrømmer, at de er uforsigtige; men naar man læser Bogen, ser man, at Forfatteren klager over, at Fædrelandskærligheden udslukkes i Hjerterne, og at han vilde genoplive dem.« Kongen traadte ind; vi forlod Værelset og jeg skrev paa Quesnays Bord, hvad jeg lige havde hørt. Jeg vendte derpaa tilbage for at fortsætte Toilettet, og Madame sagde til mig: »Kongen er meget vred paa Mirabeau; men jeg har forsøgt at stemme ham blidere og Politiløjtnanten gjorde det samme. Quesnay vil nu blive to Gange saa bange.«

Mirabeaus Forgudelse af Quesnay fik ogsaa et stærkt Udtryk i hans Forhold til Quesnays »Tableau économique«. Hans Begejstring for dette Værk — som nu kun en enkelt Literaturhistoriker bekvemmer sig til at læse, og som allerede Turgot betegnede som værdiløst — gik, som bekendt, saa vidt, at han betegnede det som Menneskeandens sindrigste Opfindelse næst Skriften og Penge. Ogsaa paa anden Maade viste hans Interesse for det nævnte Værk sig.

Over den første Affattelse, i hvilken »le Tableau économique« blev trykt, hviler der et tæt Slør. Man kender ikke mere denne første Affattelse; — men nogle Bemærkninger, der findes i Mme du Haussets Memoirer, fortolkes af Oncken derhen, at »le Tableau économique« var bestemt til at være — en anbefaling for Quesnay til Posten som Førsteminister. Har det været Hensigten, opnaaedes den som bekendt ikke: Mme de Pompadours Indflydelse — hvis hun overhovedet har gjort den gældende — har ikke været stærk nok ligeoverfor Ludvig XV.s Mangel paa Sympathi og Interesse for »sin Tænkens« økonomiske Tanker. Tidspunktet for det første, nu forsvundne — og aldrig offentliggjorte — Aftryk af »le Tableau économique«, er sandsynligvis Slutningen af 1758. I 1760 blev først Offenheden gjort bekendt med Værket, men — vel at mærke — i en ændret Form: Mirabeau omredigerede, temmelig frit endog, Værket og offentliggjorde det — uden at navngive Quesnay som Forfatter — i denne sin ændrede Form som et Tillæg til sin »Ami des hommes«, 1760. Samme Forfatter gav en ny og udvidet Udgave af det i sin »Philosophie rurale«, 1763, — og først i 1766 har selve Quesnay offentliggjort (i »Journal d'agriculture, du commerce et des finances«, dengang redigeret af Du Pont de Nemours) en »Analyse« (men ogsaa kun en »Analyse«) af sit »Tableau«. Og to Aar efter, i 1768, offentliggjordes »Analysen« igen i det af Du Pont de Nemours udgivne Værk »Physiocratie«. — Om det første Aftryk (der er foretaget paa Slottet i Versailles, sandsynligvis i kun faa Exemplarer, bestemte for enkelte Udvalg) beretter Traditionen, navnlig med Grand-Jean de

Fouchy og Du Pont de Nemours som Hjemmelsmænd*), at selve Kongen ikke blot intellektuelt men ogsaa teknisk har medvirket ved det: han skal med egen høje Haand have taget nogle Aftræk. Nyere Forfattere (ikke blot Oncken, men ogsaa Loménie) har dog opkastet Tvivl om, at »den mest dvaske og ligegyldige Konge« har vist et Værk som »le Tableau économique« nogensomhelst Interesse. Men det kan være, mener Oncken, at Mme de Pompadour har haft nogen Andel i Offenliggørelsen, — og efter Maitressens Død bestræbte Quesnays Venner (ikke Quesnay selv) sig øjensynligt for at faa hendes Navn til at forsvinde og for at faa Kongens Navn anbragt i dets Sted, overalt hvor der var Spørgsmaal om den fysiokratiske Mesters Forhold til Hoffet.

Oncken har i det foreliggende Bind optrykt den ovennævnte 1768-Udgave af »Analyse du tableau économique«. Den fylder her kun en Snes Sider, og er meget betydeligt mere kortfattet end Fremstillingen hos Mirabeau. Quesnay gør Rede for det gensidige Forhold mellem de tre Klasser, hvori Nationen efter den fysiokratiske Opfattelse, opløste sig: den produktive Klasse (Agerbrugernes), Jordejernes og de Steriles. Og dette Forhold søges anskueliggjort ved en tabellarisk Opstilling; — derfra Navnet »Tableau économique«. Efter dette følger Quesnays »Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole«. Men allerede i de i 1756 og 1757 udkomne Bind af »l'Encyclopédie« havde Quesnay — under Betegnelsen »Quesnay le

---

*) Fouchy nævner i sin »Eloge« blandt Værker af Quesnay, »som blev trykte i Versailles i Følge udtrykkelig Ordre fra den afdøde Konge, der selv trak nogle Aftræk af«, de »Extraits des économies royales de M. de Sully«, der som Tillæg fulgte »le Tableau«. Og Du Pont de Nemours har i sin Notice sur les économistes i den Udgave af Turgots Værker, som han offentliggjorde i 1808, udtalt: »Quesnay formulerede Sætningen: *Pauvres paysans, pauvre royaume; pauvre royaume, pauvre roi.* Han havde den Lykke at faa den trykt i Versailles ved Ludvig XV.s Haand«.

films« — offentliggjort to længere Afhandlinger, »Fermiers« og »Grains«, der indeholdt de fysiokratiske Hovedtanker. Disse Artikler har ikke blot nationaløkonomisk, men ogsaa landøkonomisk Interesse og indholder ikke uvigtige Bidrag til Oplysning om Frankrigs daværende landøkonomiske Forfatning. — Dette er de quesnayske Hovedafhandlinger; men en Mængde Afhandlinger fra Aarene 1765—68 indrykkedes i et Par fysiokratiske Tidsskrifter, og alle disse Afhandlinger findes nu forenede i Onckens Bog, der saaledes giver Nationaløkonomerne den bekvemmeste Adgang til grundigt at sætte sig ind i den fysiokratiske Mesters Lære.

A. P.-St.
